

Eindexamen ckv2 havo 2008 - I

havovwo.nl

Bij dit examen hoort een bijlage.

Dit examen bestaat uit vier blokken met in totaal 37 vragen.

Voor dit examen zijn maximaal 63 punten te behalen.

Voor elk vraagnummer staat hoeveel punten met een goed antwoord behaald kunnen worden.

Blok 1: Cultuur van de kerk in de middeleeuwen

Blok 2: Cultuur van het moderne in de eerste helft van de twintigste eeuw

Blok 3: Cultuur van het moderne in de eerste helft van de twintigste eeuw en

Massacultuur in de tweede helft van de twintigste eeuw

Blok 4: Massacultuur in de tweede helft van de twintigste eeuw

Bij het beantwoorden van de vragen maak je gebruik van de aangeboden bronnen. Tevens wordt een beroep gedaan op je eigen kennis.

In het vragenboekje staan boven de vraag meestal één of meer bronnen aangegeven die van speciaal belang zijn bij de vraag. Op het beeldscherm zijn deze bronnen aangegeven met een groene stip.

Geef niet meer antwoorden (redenen, voorbeelden e.d.) dan er worden gevraagd. Als er bijvoorbeeld twee redenen worden gevraagd en je geeft meer dan twee redenen, dan worden alleen de eerste twee in de beoordeling meegeteld.

Blok 1

Dit blok gaat over de cultuur van de Kerk in de middeleeuwen, de doodsgedachte en het theaterstuk *Elckerlijc* als voorbeeld van religieus drama.

afbeelding 1

In de middeleeuwse samenleving nam de Kerk een zeer belangrijke plaats in. In steden waar het middeleeuwse centrum intact is gebleven kun je dat nog steeds zien.

Op afbeelding 1 zie je een plattegrond van middeleeuws Middelburg.

- 2p 1 Waaraan valt op deze plattegrond de invloedrijke positie van de Kerk te zien. Geef twee antwoorden.

tekst 1

Lees tekst 1.

In tekst 1 staat dat de liturgische gebruiken in de kerk een dramatisch karakter hadden.

- 1p 2 Wat betekent het woord **dramatisch** in dit verband?

Er bestaan verschillende theorieën over het ontstaan van toneel in de middeleeuwen. Een theorie is dat het middeleeuwse theater zich ontwikkelde vanuit de eredienst in de kerk.

- 3p 3 Beschrijf in drie fasen hoe het toneel zich in de middeleeuwen vanuit de kerk ontwikkelde. Geef bij elke fase de reden voor die ontwikkeling aan.

afbeelding 2, afbeelding 2A

Op afbeelding 2 zie je een afbeelding van het decor van een middeleeuws passiespel met geheel links de hemel en rechts de hel. Daartussen bevinden zich allerlei plaatsen die bij de verschillende delen van het passiespel horen, zoals de tempel van Jeruzalem. Afbeelding 2A is een detail met alleen de hel, in de afbeelding aangegeven met het Franse woord *l'enfer*.

In de middeleeuwen bracht men de hel vaak op een voor iedereen herkenbare manier in beeld.

- 2p 4 Beschrijf vijf aspecten van de voorstelling op afbeelding 2 (2A) waaraan de hel te herkennen is.

In de middeleeuwen bracht de Kerk de spreuk *Memento Mori* (Latijn: houd in gedachten dat je zult sterven) voortdurend onder de aandacht van de gelovige.

- 1p 5 Wat hield deze spreuk voor de gelovige in?

afbeelding 3

Op veel prenten, schilderijen en glas-in-loodramen werd het *Memento Mori* op symbolische wijze in beeld gebracht. Op afbeelding 3, waar een man (*Elckerlijc*) door de dood wordt gehaald, zie je een aantal voorbeelden van symbolen.

- 3p 6 Verklaar drie symbolen op deze afbeelding die wijzen op een *Memento Mori*.

afbeelding 4, tekst 2

Lees tekst 2.

Het laatmiddeleeuwse toneelstuk *Elckerlijc* is een *Memento Mori* in de vorm van een theaterstuk. Het stuk werd niet alleen in de middeleeuwen, maar zelfs tot in de twintigste eeuw opgevoerd. Op afbeelding 4 zie je de destijds beroemde acteurs Verkade (links) en Royaards (rechts) als Die Doot en Elckerlijc in een opvoering uit 1907. Het Prinsenhof in Delft kende een jaarlijkse opvoering van *Elckerlijc* van 1950 tot 1971.

- 1p 7 Noem één reden waarom het middeleeuwse toneelstuk *Elckerlijc* zo vaak is opgevoerd.

tekst 3, video 1, video 2

Lees tekst 3.

Videofragment 1 en 2 zijn uit de schoolbewerking van *Elckerlijc*. In fragment 1 vindt een gesprek plaats tussen de Dood en de engel Lucifer over de opdracht die de Dood van hogerhand heeft gekregen. In fragment 2 bezoekt de Dood Elckerlijc.

De bewerkers van deze schoolvoorstelling hebben het stuk naar onze tijd verplaatst. Toch zijn er veel verwijzingen naar het oorspronkelijke verhaal.

- 2p 8 Geef voor de figuur van de Dood met twee voorbeelden aan hoe het verhaal naar deze tijd is verplaatst. Geef voor de figuur van de Dood ook twee verwijzingen naar het oorspronkelijke verhaal.

video 3

Bekijk videofragment 3 waarin aan Elckerlijc duidelijk wordt gemaakt wat zijn 'afrekening' inhoudt.

Hoewel de schoolvoorstelling een bewerking is, blijft de moraal van het theaterstuk dezelfde.

- 1p 9 Wat is die moraal?

Blok 2

Dit blok gaat over de bijdrage van *Les Ballets Russes* aan de vernieuwing van de danskunst, onder andere aan de hand van het ballet *Le Sacre du Printemps*.

tekst 4

Lees tekst 4.

Diaghilev vernieuwde met zijn gezelschap *Les Ballets Russes* de academische ballettraditie. Deze vernieuwingen hadden onder meer betrekking op de presentatie van balletvoorstellingen. Zo brak hij bijvoorbeeld met de traditie van het avondvullende, romantische ballet door diverse balletstukken op één avond te programmeren.

- 2p 10 Noem nog twee vernieuwingen die Diaghilev als directeur van *Les Ballets Russes* doorvoerde.

afbeelding 5, tekst 4

In tekst 4 lees je dat Diaghilev aandacht schonk aan eigentijdse stromingen in de beeldende kunst. Op afbeelding 5 zie je een kostuum uit een ballet dat *Les Ballets Russes* heeft opgevoerd.

- 2p 11 Welke kunststroming uit de eerste helft van de twintigste eeuw is op deze afbeelding vertegenwoordigd? Noem tevens één kenmerk van die kunststroming dat op de afbeelding te zien is.

video 4

Videofragment 4 is een fragment uit *Les Sylphides*, een choreografie uit 1909 van Fokine op muziek van Chopin.

Fokine was de eerste huischoreograaf van *Les Ballets Russes*. Hij geldt als de vader van de modernisering van het academische ballet en streefde naar een zo groot mogelijke dramatische zeggingskracht van de dans. In 1909 presenteerde hij de eenakter *Les Sylphides*. Het ballet gaat over een dichter en zijn inspiratie, die door ballerina's wordt verbeeld.

Met *Les Sylphides* sloot Fokine nog aan bij de negentiende-eeuwse, romantische traditie.

- 1p 12 Noem een element uit de negentiende-eeuwse, romantische traditie dat in videofragment 4 te zien is.

video 5

Videofragment 5 is een scène uit *l'Après-midi d'un faune*, een choreografie uit 1912 van Nijinsky op muziek van Debussy.

Sterdanser Nijinsky kreeg rond 1911 van Diaghilev de kans om een stuk voor *Les Ballets Russes* te maken. In 1912 ging *l'Après-midi d'un faune* (de namiddag van een bosgod) in première. Nijinsky bediende zich in het ballet van een vernieuwende bewegingsstijl, waarmee hij een breuk met de traditie veroorzaakte.

- 2p 13 Beschrijf aan de hand van videofragment 5 twee kenmerken van de bewegingsstijl waaruit de breuk met het negentiende-eeuwse, romantische ballet blijkt.

Niet alleen vanwege de bewegingsstijl, ook vanwege de erotische lading van het ballet baarde *l'Après-midi d'un faune* veel opzien.

Het feit dat dit ballet een 'schandaal' was, leverde een belangrijke bijdrage aan het succes ervan.

- 1p 14 Leg dit uit.

tekst 5, video 6

Lees tekst 5 en bekijk videofragment 6 waarop een scène te zien is uit *Le Sacre du Printemps*.

In tekst 5 staat dat dit ballet veelvuldig moest worden gerepeteerd, onder andere omdat de dansers moeite met de muziek hadden.

- 1p 15 Noem een kenmerk van de muziek dat veel problemen opleverde voor de dansers.

tekst 5, video 6

Le Sacre du Printemps verwijst naar 'primitivisme', waarvoor ook in de beeldende kunst destijds belangstelling bestond.

- 2p 16 Noem twee aspecten van *Le Sacre du Printemps* waaruit dat primitivisme blijkt.

tekst 6

Lees tekst 6.

In Parijs leverde de première van *Le Sacre du Printemps* een schandaal op, dat in de kranten breed werd uitgemeten. Ook in Londen veroorzaakte het stuk ophef, zij het minder omgeven door sensatie dan in Parijs.

- 1p 17 Verklaar waarom *Le Sacre du Printemps* bij het publiek weerstand opriep.

Nog steeds is het een uitdaging voor choreografen om een ballet te maken bij de muziek van *Le Sacre du Printemps*.

- 1p 18 Geef aan waarom dat een uitdaging is en blijft.

Blok 3

Dit blok gaat over de Nederlandse kunstenaars van de Cobrabeweging en hun werk, over de waardering van Cobrakunst en over kunst in de supermarkt.

video 7

Cobra is de naam van een groep jonge experimentele kunstenaars die in de jaren vlak na de Tweede Wereldoorlog in Nederland veel stof deed opwaaien. In videofragment 7 zie je een gedeelte van een interview uit 1989 met de Cobrakunstenaar Karel Appel.

Hij vertelt in dit interview dat er tijdens de Tweede Wereldoorlog op de Nederlandse kunstacademie geen aandacht was voor de moderne kunst.

- 2p 19 Noem twee moderne kunststromingen uit de eerste decennia van de twintigste eeuw die Karel Appel hier bedoeld kan hebben.

afbeelding 6

De Cobrakunstenaars wilden een geheel nieuwe kunst maken waarin het begrip 'vrijheid' een belangrijke rol speelde.

Op afbeelding 6 zie je het schilderij *Vrijheidsschreeuw* van Karel Appel uit 1949. In dit schilderij komt de vrijheid tot uiting in het symbool van de kind-vogel. Ook de vormgeving wekt de indruk het resultaat te zijn van spontaan schilderen.

- 2p 20 Noem twee vormgevingsaspecten van dit schilderij waardoor de indruk van spontaniteit ontstaat.

video 8

Videofragment 8 is een gedeelte uit de documentaire 'Cobra, een opstand tegen de orde' van de journalist Jan Vrijman uit 1988. Hierin legt hij uit dat de Cobrabeweging (1948-1951) voor hem en zijn generatiegenoten niet alleen in artistiek opzicht een bevrijding betekende.

- 1p **21** Leg in **eigen woorden** uit in welk ander opzicht *Vrijheidsschreeuw* van Appel een bevrijding betekende.

video 8

Aan het einde van videofragment 8 zie je Karel Appel schilderen. Hij demonstreert een van de belangrijkste uitgangspunten van de Cobrabeweging en zegt hierover: "Ik begin vanuit mijn materie, dat is verf."

- 1p **22** Breng deze uitspraak in verband met zijn werkwijze.

afbeelding 7, tekst 7

Lees tekst 7.

Karel Appel had vlak na de oorlog vanuit de trein kinderen om eten zien bedelen. Naar aanleiding hiervan maakte hij in 1948/49 een aantal kunstwerken met het onderwerp 'vragende kinderen'. Op afbeelding 7 zie je daarvan een voorbeeld.

- 2p **23** Noem twee Cobra-ideeën uit tekst 7 die op het reliëf op afbeelding 7 van toepassing zijn. Geef voor beide aan hoe ze in de vormgeving tot uitdrukking komen.

De Cobrakunstenaars wilden 'van een volk van toeschouwers een volk van medewerkers maken'. Zij hoopten dat, wanneer er voor iedereen brood op de plank zou zijn, de mensen vrij genoeg zouden zijn om zich op een spontane wijze creatief te uiten. In de jaren vijftig was er bij het grote publiek echter niet veel waardering voor de Cobrakunst.

- 2p **24** Waarom had het grote publiek er destijds moeite mee de Cobrakunst te waarderen? Geef twee verklaringen.

Vanaf de jaren zeventig nam de welvaart in Nederland toe. Tegelijkertijd kwam er meer belangstelling voor hedendaagse kunst en bloeide de kunsthandel. Vooral het aantal kunstverzamelaars uit het bedrijfsleven groeide enorm.

- 2p **25** Noem nog twee redenen waardoor de belangstelling voor hedendaagse kunst in die tijd zo'n groei kon doormaken.

afbeelding 8, tekst 8

In de loop van de jaren werd Cobra voor de kunsthandel een goedverkopende naam. Een aantal kunstenaars heeft daar dankbaar gebruik van gemaakt, maar er waren er ook die daar moeite mee hadden. Zo kreeg Corneille, een van de Cobrakunstenaars, van collega's het verwijt dat hij met de commercie mee zou doen door pennen, stropdassen (zie afbeelding 8), etc. te ontwerpen. In tekst 8 lees je dat Corneille door de Society Shop werd gekozen op grond van modegevoeligheid. De decoratieve kwaliteit van zijn werk was daarbij van doorslaggevende betekenis.

De begrippen 'modegevoeligheid' en 'decoratief' staan vaak op gespannen voet met Kunst met een grote K.

- 2p **26** Leg dit voor beide begrippen uit.

Eenzijds stellen sommige kunstenaars hun talenten in dienst van de commercie, anderzijds nemen commerciële bedrijven, zoals de supermarkt Aldi, de rol van galerie op zich. Een artikel in het Financieel Dagblad uit 2005 heeft als kop 'Kunst voor de massa'. Daaronder staat: "Verkoop van zeefdrukken is niet meer voorbehouden aan galeries alleen. Sinds Aldi supermarktkunst aanbod, is het monopolie (van de galeries) definitief gebroken. Wordt de kunst gedemocratiseerd of juist platgemaakt?"

- 3p **27** Is het volgens jou wel of niet een goede zaak dat kunst in de supermarkt te krijgen is? Onderbouw je mening met drie argumenten.

Blok 4

Dit blok gaat over de rockopera *Jesus Christ Superstar* van Tim Rice en Andrew Lloyd Webber in de verfilming uit 1973.

tekst 9, video 9

Lees tekst 9.

Op videofragment 9 zie je een gedeelte uit het begin van de film. Een theatergezelschap komt met de bus aan op de plaats waar zij het stuk *Jesus Christ Superstar* gaan opvoeren. Alle hoofdpersonen verschijnen in korte close-ups.

De makers van de film hebben aspecten van de jaren 60 in de film verweven.

- 2p **28** Geef aan de hand van videofragment 9 twee voorbeelden waaruit dit blijkt.

video 9

Videofragment 9 kun je de 'ouverture' (openingsstuk) van de rockopera noemen. De muziek van deze ouverture bestaat uit verschillende gedeeltes, elk met een eigen karakter. De veranderingen in de muziek vallen steeds samen met veranderingen in de handeling.

- 2p **29** Kies twee momenten waarop de muziek van karakter verandert. Geef voor beide momenten aan wat er gebeurt in de handeling en wat er verandert in de muziek.

video 9

In videofragment 9 veranderen gaandeweg ook de acteurs van rol.

- 2p **30** Beschrijf twee fasen in de veranderende rol van de acteurs.

video 10

Jesus Christ Superstar wordt een rockopera genoemd. Net als in veel klassieke opera's worden hierin alle teksten gezongen. De manier waarop de tekst wordt gezongen kan verschillen. Zo zingt in videofragment 10 Maria Magdalena anders dan Judas. Dit verschil heeft te maken met de inhoud van de tekst.

- 2p **31** Geef aan wat dat verschil in zingen is en breng dat verschil in verband met de inhoud van de tekst.

video 11

In videofragment 11 bezoekt Jezus de tempel (huis van God) en ziet dat handelaren daar een markt van hebben gemaakt. Hij verdrijft vervolgens iedereen uit de tempel.

Het thema van deze scène is tijdloos van aard. Dat heeft de regisseur ook in de vormgeving tot uitdrukking gebracht.

- 2p **32** Leg uit waarom het thema van deze scène tijdloos genoemd kan worden. Geef tevens aan hoe de regisseur dit tijdloze in de vormgeving tot uitdrukking heeft gebracht.

video 11

Net als in een klassieke opera is het in een rockopera gebruikelijk dat de muziek dicht aansluit bij wat er in de handeling gebeurt. Zo is in videofragment 11 bij het omverwerpen van de kramen de begeleidende muziek anders dan wanneer Jezus zegt dat zijn tempel een gebedshuis moet zijn in plaats van een dievenhol.

- 1p **33** Wat gebeurt er in de muziek wanneer Jezus dit zegt?

video 11

In videofragment 11 worden verschillende camerastandpunten gehanteerd.

- 2p **34** Noem er twee en geef voor beide aan op welke wijze de kijker daardoor visueel bij de scène wordt betrokken.

video 12

In videofragment 12 stelt Judas dat Jezus voor de verspreiding van zijn boodschap beter de tweede helft van de twintigste eeuw had kunnen kiezen. Zijn boodschap had dan met behulp van massacommunicatiemiddelen veel meer mensen kunnen bereiken.

Judas' opvatting wordt in de film ondersteund met beeld en muziek.

- 2p **35** Beschrijf voor zowel beeld als muziek hoe dat gebeurt.

tekst 9

Tim Rice en Andrew Lloyd Webber kozen met hun rockopera *Jesus Christ Superstar* bewust voor een religieus onderwerp. Voordeel van deze keuze was dat het een bekend verhaal betrof en dat het verhaal alle ingrediënten in zich had voor een sterk drama.

In die tijd (de jaren 70) werden door gelovigen ook bezwaren geuit tegen de keuze van dit onderwerp of de uitwerking ervan.

- 1p **36** Noem een mogelijk bezwaar dat gelovigen hebben geuit.

video 13

Elk jaar wordt in de dagen voor Pasen op veel plaatsen de *Mattheus Passie* (het lijdensverhaal naar het evangelie van Mattheus) van de componist Johann Sebastian Bach uitgevoerd. In videofragment 13 zie je het gedeelte uit de *Mattheus Passie* van Bach dat inhoudelijk overeenkomt met videofragment 10 uit de rockopera.

De uitvoering van de *Mattheus Passie* kent maar weinig theatrale elementen. Veel mensen vinden een dergelijke, theatraal sobere uitvoering passender dan een theatrale uitvoering zoals in *Jesus Christ Superstar*.

- 1p **37** Noem een reden waarom dat passender wordt gevonden. Laat de soort muziek buiten beschouwing.